

Третьяков Д., магістр європейських наук,
юрист Секретаріату Європейського суду з прав людини,
м. Страсбург, Франція

ПИТАННЯ ОБГРУНТОВАНOSTІ ТА ТРИВАЛОСТІ ПОПЕРЕДНЬОГО УВ'ЯЗНЕННЯ В ПРАКТИЦІ ЄСПЛ

Одним із найпоширеніших порушень статті 5 Конвенції про захист прав людини та основоположних свобод є занадто тривале тримання особи під вартою до вироку суду в кримінальному процесі. Причому під попереднім ув'язненням Європейський суд з прав людини розуміє період між затриманням заявника з метою кримінального переслідування та вироком суду. Початком відліку необов'язково має бути арешт у рамках кримінальної справи. В деяких випадках затримання заявника формально відбувалося з інших підстав, як, наприклад, адміністративний арешт в справі Доронін проти України, але Європейський суд зазначивши, що «факти справи свідчать про те, що під час адміністративного арешту із заявником поводитись як з підозрюваним у кримінальній справі і слідчий допитував його стосовно справи про вбивство», дійшов висновку «що адміністративний арешт заявника був фактично частиною тривалішого безперервного періоду тримання заявника під вартою як підозрюваного в кримінальній справі». На відміну від українського законодавства, за яким попереднє ув'язнення «застосовується щодо підозрюваного, обвинуваченого (підсудного) та засудженого, вирок щодо якого не набрав законної сили», попереднє ув'язнення в розумінні Конвенції завершується з вироком суду, навіть якщо вирок ще не набрав законної сили. Це добре підсумовано у справі Борисенко проти України: «40. Починаючи зі справи Wemhoff проти Німеччини, Суд, вирішуючи з якого моменту стаття 5 § 3 перестає застосовуватися, розглядав правові підстави позбавлення волі «автономно». Він зазначив, серед іншого, що гарантії статті 5 § 3 не можуть залежати від специфіки національної правової системи і що особа, яка скаржиться на продовження свого тримання під вартою після засудження, не може скористатися статтею 5 § 3. У вищезазначеному рішенні Суд також зазначив, що слід пам'ятати про те, що винуватість затриманої особи на момент апеляційного або касаційного провадження, була встановлена в ході судового розгляду, проведеного відповідно до вимог статті 6.»

Отже з моменту затримання з метою кримінального переслідування та до вироку суду, особа користується гарантіями статті 5 § 3 Конвенції, відповідне положення якої передбачає, що підозрюваному «має бути забезпечено розгляд справи судом упродовж розумного строку або звільнення під час провадження».

В попередніх публікаціях, я вже звертав увагу на те, що у зазначеному положенні йдеться саме про розумний строк розгляду кримінальної справи проти заявника, а не про розумний строк тримання під вартою. В якості прикладу я наводив справу Хила проти Польщі, де заявник перебував під вартою понад три роки. Суд вирішив, що навіть вагомій підставі для тримання заявника під вартою не надають національним органам влади необмежених повноважень для продовження такого запобіжного заходу за межами «розумного строку». З огляду на те, що кримінальна справа проти заявника тривала майже дев'ять років і Суд встановив порушення статті 6 з цього приводу, не можна було стверджувати, що провадження проводилося з належною ретельністю. Саме з огляду на це, Суд дійшов висновку, що загальна тривалість попереднього ув'язнення заявника була надмірною.

У схожій справі Лісовські проти Литви, ще більш очевидною була саме вимога розгляду справи у розумні строки саме за статтею 5 Конвенції, оскільки Суд розглядав питання ретельного проведення кримінального провадження щодо заявника виключно за статтею 5 § 3 Конвенції. Заявник тримався під вартою до вироку суду понад чотири роки, що само по собі стало причиною висловлення Судом занепокоєння. Водночас, Суд вирішив, що литовські суди ретельно дослідили всі фактори і наведені доводи для тримання заявника під вартою були належними та достатніми, і перейшов до питання, чи влада продемонструвала «особливу ретельність» у кримінальному провадженні щодо заявника. Суд задовольнився тим, що досудове слідство, що тривало майже рік, було проведено з належною ретельністю в розумінні статті 5 § 3 Конвенції. Що ж стосується розгляду справи в суді першої інстанції, який тривав майже три з половиною роки, то Суд зауважив, що протягом цього періоду відбувалися численні невинуваті затримки, і дійшов висновку, «що органи державної влади не продемонстрували особливої ретельності у веденні кримінального провадження щодо заявника протягом тривалого періоду його тримання під вартою».

Водночас, при поєднанні поважних причин для продовження тримання під вартою та належної ретельності у розгляді справи, Суд доходить висновку, що навіть досить тривале тримання під вартою не порушує статтю 5 § 3 Конвенції, як у справі Тітаренко проти України, де термін попереднього ув'язнення заявника був три роки та майже вісім місяців, а справа розглядалася в цілому трохи більше чотирьох років в трьох інстанціях.

Однак, в переважній більшості справ щодо тривалості попереднього ув'язнення, Суд розглядає та оцінює тривалість саме тримання під вартою, а не строк кримінального провадження в рамках якого, особу було взято під варту. Відповідно Суд може дійти висновку, як у справі Петухов проти України, що тривалість попереднього ув'язнення заявника було

надмірним (три з половиною роки), в той час як судовий розгляд (три роки та одинадцять місяців) не перевищив розумного строку.

За практикою Суду чим довше триває позбавлення волі тим вагоміші мають бути аргументи для обрання такого запобіжного заходу. В справі Шалімов проти України (51), Суд нагадав, що стаття 5 § 3 Конвенції передбачає, що із сплином певного часу розумна підозра щодо особи сама по собі вже не може виправдовувати позбавлення волі, тому національні органи влади повинні навести інші підстави для тривалого тримання такої особи під вартою.

Крім того, оцінюючи скарги за статтею 5 § 3 Конвенції, Суд іноді зазначає, що певна тривалість тримання під вартою «не може вважатися незначною в абсолютних величинах (in absolute terms)». Це може створити враження, що існує якийсь мінімальний термін тримання під вартою, який не підніматиме питань за будь-яких обставин. Однак, вимога належного обґрунтування як взяття особи під варту, так і продовження тримання під вартою існує від самого початку попереднього ув'язнення. Відсутність належного обґрунтування тримання особи під вартою може призвести до порушення вимог статті 5 § 3 Конвенції навіть коли загальна тривалість такого позбавлення волі не перевищує декількох місяців, як у справі Ара Харутюнян проти Вірменії де заявник провів під вартою трохи більше чотирьох місяців. Суд зазначив, що національні суди, вирішуючи питання про взяття заявника під варту та про продовження його тримання під вартою, посилалися переважно на тяжкість звинувачень та використовували стереотипні формулювання не звертаючись до особливостей конкретної справи та не обговорюючи можливість застосування інших запобіжних заходів. Суд також зазначив, що випускаючи заявника під заставу через чотири місяці, національні суди не пояснили чому такий захід не можна було застосувати раніше.

Отже з усього наведеного можна зробити висновок про те, що належне обґрунтування тримання особи під вартою вимагається від початку і протягом усього попереднього ув'язнення. Із сплином часу, таке обґрунтування має ставити вагомим, але занадто тривале тримання під вартою не може бути виправдане за будь-яких обставин. Крім того, навіть за належного обґрунтування тривалого тримання особи під вартою, національні органи зобов'язані з особливою ретельністю проводити провадження у кримінальних справах щодо такої особи. Само по собі позбавлення волі є достатньою підставою для прискореного розгляду справи, як за статтею 6, так і за статтею 5 Конвенції.